

В дълбоките води на разума

Със социолога проф. Георги Фотев
разговаря Митко Новков

„Политическият разум по същността си е диалогичен разум. Но не е излишно да напомня, че за мен, когато се говори за диалог, бутилките със сироп трябва да се оставят надалеч. Политиката е много сериозно нещо“

Проф. Фотев, как да тълкуваме и разбираме вашата най-нова книга „Диалогичният разум“ (ИК „Захарий Стоянов“, 2022 г.) – като теория ли, или като история на разума? Защото, струва ми се, книгата ви може да се чете и по двата начина – и като теория на разума, и като история на разума. Вие все пак кой от двата предпочитате?

Предпочитам да се чете като теория на разума. Не е история, нито история на идеята/идеите за разума: и двете са тежки и много мащабни задачи, с които не бих могъл да се занима и да изпълня. Но вашето колебание не е безпочвено. В моята перспектива на високата теория се предполага контекстуалност.

Дълбоки са водите на разума. Тъй като по природата си той винаги изпитва безпокойства. Безпокойството е ключово свойство на разума. Вълнуващо е. Беше много вълнуващо за мен.

Все пак, ако искаме да определим характера на книгата ви, кое определение ще е най-точно: 1) книгата е социологическа; 2) книгата е феноменологическа; 3) книгата е философска?

Феноменология. Според моето разбиране феноменологията е наука за дълбочинното. Да се стигне до

последната дълбина; постигане на само-очевидното, което не може да се постави под въпрос. Тръзва се от про-зрение и накрая ни се открива очевидното в целия си блясък. Ако не стигнем до очевидността, озарението е било измамно.

Споменах, че разумът е контекстуален, което личи още като се погледне съдържанието на книгата. Контекстуалността е кардинален епистемологически проблем. В групи мои съчинения съм се занимавал с въпроса. В класическата или, по-точно казано, традиционната епистемология фундаментална предпоставка и основна грижа е било знанието (*епистеме*) да бъде освободено от екзистенциалните условия на своето произвеждане и валидност. Чисто знание! Социологията на знанието обаче взривява принципа на класическата/традиционната епистемология. Социологията на знанието не отрича екзистенциалните условия, а ги проблематизира. И тъй нататък. По много причини в книгата не се занимавам с тази тема и перспектива. Между другото, има философия на социологията, моят приятел Рандъл Колинс преди госта години написа книга, озаглавена „Социология на философията“. Между нас има различия. Споменаването на социологията във вашия въпрос ми е много приятно.

Направи ми впечатление, че сте написали книгата с къси, ударни

изречения, сякаш ги изстрелвате от картечница. Категорични изречения, утвърждаващи изречения. По този начин ли трябва да се говори за разума – категорично и утвърдително?

Не, има нещо друго. Когато пиша, се грижа за понятийна яснота, доколкото предметът позволява, както казва Аристотел. Е, дали успявам, валидната оценка не е моята. Колега, професор по музика, забеляза този мой стремеж.

Гъоите има пленителна мисъл за „Критика на чистия разум“. Когато четеш *Критиката*, имаш чувството, казва Гъоите, че се намиращ в светла стая. Прегледна понятийна яснота! Към това се стремя.

Вие изпробвате и изпитвате разума през различни епитети и определения, 18 на брой, ако не се лъжа. В тази връзка: един ли е разумът, или той може да се прояви единствено през различните еманации, които вие излагате във вашата книга?

Изкуството е едно и много (изкуство), науката е една (идеята е исторически позната) и огромен ансамбъл от науки, рационалността е една, но Вебер ни каза, че са множество. В „Дисциплинарна структура на социологията“ изтъквам, че познавателно и социално институционализираните социологически дисциплини са около

50, но вече са повече. А социологическите парадигми!

Разумът е един и много. Предпазливо употребявам понятието „видове разум“. „Разуми“ е неудобен термин. Броят на разглежданите в книгата видове разум, разумите, не е изчерпателен. Принципно са възможни може би безброй разуми. Но да оставим този въпрос, защото моят отговор би бил много обширен. Предпочитам да определя разума като полипарадигмален. Служа си с този термин по отношение на социологията. Такъв е характерът и на други фундаментални науки.

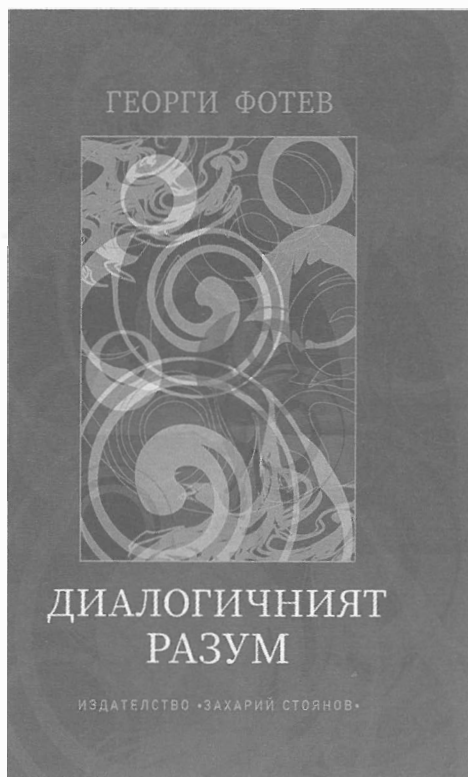
А тези 18 вида разум/и как се съотнасят помежду си – в йерархия или в констелация? Или в един исторически период имаме едно, ако мога да се изразя така, съзвездие от разуми, а в друг – друг?

Чудесен въпрос! По-скоро в констелация. Но констелацията предполага общо пространство. То обаче би било твърде изкривено, но в такъв случай констелацията става най-вероятно проблематична. Не можем да изключим историческото време. Между другото, аз съм свикнал да мисля времето като множествено и когато казвам историческо време, си мисля и за другите измерения на времето, например социалното време (разбира се, между двете има известно припокриване). Има епохи, в които разновидности на разума съществуват като констелация, дори образуват система. Що се отнася до съотнасянето, то е специалният проблем. Щом разумът е полипарадигмален, между разновидностите (парадигмите) на разума има несъизмеримости. Това е фундаментален проблем на многообразието или многоликостта на разума. Несъизмеримостите са главна тема в моите теоретични социологически трудове. Тежък проблем в голямата социология. Решението на главоболните проблеми е в „Диалогична социология“. Струва ми се, че книгата остава неразбрана. Би могло

да бъде публикувана на английски. Подтикван съм от мои западни колеги. Но честно казано, не ми се занимава, нямам време и мотив.

Като продължение на горния въпрос – има ли историческо време без разум? И ако има – как се оправя разумът в едно такова неразумно време?

Има състояние на безумие в живота на отделен човек, в съвместния

живот или пък при сблъсък между двама или повече хора. Има колективно безумие и т.н. Има времена на упадък на разума. Цели общества са в помрачение на разума.

Разумът е един от атрибутите на човешката природа и на човешкия жизнен свят, на обществото. Въпросите на разума като полипарадигмален се поставят и в друга плоскост. Разумното в перспективата на една парадигма може да изглежда неразумно от гледна точка на друга

парадигма, и обратно. Съществуват несъизмеримости между божествения разум и естествения (човешкия разум) и тези несъизмеримости се изразяват тъкмо в сблъсъка на разумно и неразумно. Всеки е изпитвал борбата между разума на ума и разума на сърцето. Конфликтът е разгънат в отделна глава на книгата.

Често употребявате в текста думата „осево“, като осевата епоха на Карл Ясперс. Дали тази ваша книга не е рожба на вашето безпокойство, че сме забравили тъкмо осевите основания за нормалното и развиващо се според разума човешко общезитие?

Ясперс ми е близък като мислител от студентските времена. От моя учител Асен Изатов, тогава асистент, когото прогониха от университета, а след това и в емиграция. Видоизменям голямата и мощна метафора на Ясперс.

Не се ангажирам с вашето предположение за контекста на моето безпокойство. Трябва да изтъкна друга основна теза в моите трудове. Аз гледам на общественото развитие и респективно на основните сфери на духа като не-линейни процеси. Няма как да се впускам тук в подробности. Моят отговор на въпроса ви би бил различен от този, който е предположен във въпроса. Тези страни на нещата съм поставил в книгата в скоби, поест не ги подлагам на изследване.

Цитирате Джон Ролс за готовността да се изслушват другите. Не става ли обаче така понякога, че политическите противоборства заглушават гласа на разума и от публичен разумът се превръща в крещящ и безпардонен, нагрубяващ дори?

Да, точно така. Готовността да се изслушват другите е ключов момент от аксиоматиката на диалогичния разум.

За политическия разум може ли да се каже, че той е съвкупност от

разума на политическите партии на политическия терен? Или пък е обратното – партийните разуми по-скоро оформят политическо неразумие, отколкото разумност?

За политически разум може да се говори, доколкото политиката е диференцирана като специфична жизнена сфера на обществото. Това става в модерната епоха, след края на предмодерното общество, в края на Средновековието и с настъпването на Новото време. Италианският ренесанс е преходът. Николо Макиавели, един от титаните на Ренесанса, открива политиката като почиваща на свои закони, които определят политическата рационалност като независима от религиозните и собствено етическите основания. Широко известният макиавелизъм е потискащо неразбиране на учението на гениалния флорентинец. В моята много важна книга „Социална реалност и въображение“ съм отделил специално внимание на Макиавели, наред с Микеланджело Буонароти и др. Смятам, че Макиавели открива политическия разум.

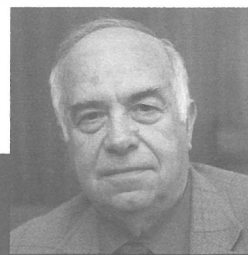
Политическият разум по същността си е диалогичен разум. Но не е излишно да напомня, че за мен, когато се говори за диалог, бутилките със сироп трябва да се оставят надалеч. Политиката е много сериозно нещо. Тя е една от най-висшите и сложни човешки дейности, тъй като нейната финална цел е общото благо. Общото благо е просто, но пътят до простите и близки неща е дълъг и много мъчен. Нужно е мислене.

Може ли да се каже за социалните мрежи – Фейсбук, LinkedIn, Инстаграм и други, че те са проявление на монологичния разум, който не иска, отказва, опъва се чак да влиза в диалог? И по този начин засилва паралелността на различните съществувания? Съществувания, които не се пресичат, а ако се пресекават – нападат се и се ругаят.

Терминът социални мрежи (в дигиталното) монополизира другото си

значение и се наложи във всекидневния език. Вероятно читателят на книгата ще е заинтригуван от Глава XV – „Симулативен разум“. Дигиталният свят е нововъзникнал след Четвъртата индустриална (дигитална) революция. В моите социологически трудове се занимавам многократно с множествеността на световите, което е в същото време множественост на реалностите. Темата идва от Уилям Джеймс и Алфред Шюци. Дигиталният свят е съвършено нов свят. Ако го съпоставим със световите, които специално Шюци третира, като света на фантазиите, света на сънищата например, установяваме много съществени разлики. Аз приемам тезата на Шюци, че светът на всекидневната реалност е върховната реалност в онтологически смисъл. Особеността на дигиталния свят е специфичното раздвояване на върховната реалност, което според мен не може да се каже за другите възможни светове. Разумът на дигиталната реалност наричам симулативен разум. Към това ме подтикна постмодернистката визия на Жан Бодрияр. Социалните мрежи са триумф на хоризонталната интеграция. В такъв хоризонт се създават фундаментални предпоставки за диалога и диалогичния разум в моето разбиране. Но едно условие не е достатъчно. В сферата на духа, в човешките реалности изключвам еднолинейния детерминизъм. Всеки социален факт е двусмислен. Твърдението има силата на аксиома. Вашите безпокойства за дигиталните полета като хранилища на монологичния разум са основателни. Но за това е нужен друг разговор.

Завършвате със следното изречение: „Смисълът е отговор на въпрос, а отговорът, който винаги е контекстуален, неизбежно става подвъпросен“. Какви въщност подвъпроси възникнаха у вас, след като сложихте последната точка на книгата „Диалогичният разум“? И успяхте ли вече да им отговорите?

Георги Фотев

Георги Фотев (р. 1941 г.) е известен български социолог. Почетен професор на Нов български университет и директор на Центъра за изучаване на европейските ценности. Бил е министър на науката и висшето образование (1991). Действителен член на *European Academy of Sciences and Arts* от 1993 г. Сред основните му трудове са: „Социална реалност и въображение“ (1986), „История на социологията“, том 1-2 (1993), *Ethnicity, Religion and Politics* (1999), „Граници на политиката“ (2001), „Диалогична социология“ (2004), „Дългата нощ на комунизма в България“ (2008), „Българската меланхолия“ (2010), „Смисъл и разбиране“ (2014), „Човешката несигурност“ (2016), „Феноменология на чувствата“ (2018), „Диалогичният разум“ (2022) и др. В негова чест е публикуван монументалният сборник „Светове в социологията“ (2006) с участието на световни имена като Зигмунт Бауман, Едуард Тирикян и др.

О, възникнаха нови въпроси. Напълно неподозирани в началото. Не съм станал по-щастлив. Това е участ. И все пак има едно особено удовлетворение. Знам какво съм направил и дал на науката и националната култура. Ще се изразя по друг начин. Отчитам се пред българското общество, на което съм скромнен служител. Имам привилегията да се отчитам не на княз или някаква друга особа. Всички хора, независимо от техния ранг, са мои близки.